

Володимир Мільчев

ГАЙДАМАЦТВО НА НИЖНЬОМУ ПОБУЖЖІ

у 1750-х – на початку 1760 –х років

Недостатній рівень дослідження політичної та соціальної історії Запорозжя XVIII ст., не дає змоги однозначно й у повному обсязі відповісти на питання про витoki та характерні риси гайдамацького руху у середовищі запорозької громади часів Нової Січі. Тема ця залишається практично не розробленою. Переважна більшість досліджень з історії гайдамацтва здебільшого стосуються лише завершального періоду запорозької історії – кінця 1760-х та початку 1770-х рр. Так само, діаметрально протилежними, є й оцінки цього складного соціального явища, зроблені представниками різних наукових шкіл: від беззастережного ототожнення з бандитизмом (А.Скальковський) [14], наголошення на традиційному, переважно здобичницькому, характері гайдамацтва (О.Рябінін-Скляревський) [13] до віднесення його виключно до сфери національно-визвольних змагань (П.Мірчук) [12], чи то класової боротьби (В.Голобуцький) [11].

Трафарети та ідеологічні штампи радянського періоду спричинилися тому, що й до нашого часу, у сучасній українській історіографії гайдамацтво сприймається майже виключно як селянсько-козацький повстанський рух на Правобережній Україні, спрямований проти польського панування. Однак, більш близьке знайомство з документальними джерелами тієї доби переконливо свідчить про те, що таким чином гайдамацтво не сприймалося не тільки представниками польської, російської, турецької та запорозької адміністрацій, але й самими гайдамаками. Особливою мірою все це стосується періоду, який передував Коліївщині 1768 р.

Виявлення додаткового кола джерел з історії запорозького козацтва, що переховуються у архівосховищах Російської Федерації, та введення їх до наукового обігу, дозволяють реконструювати загальний перебіг подій та відповісти на питання відносно обставин та характеру діяльності поза межами Запорозьких Вольностей опозиційно налаштованих, по відношенню до січової адміністрації, груп козацтва, відомих під узагальненою назвою гайдамаків, впродовж 1750-х – початку 1760-х років.

Вся історія Запорозжя після повернення під російську протекцію, є перманентною спробою військової старшини пристосувати традиційний спосіб життя козацької громади до нових умов, досягти компромісу у стосунках з місцевою та вищою російською

адміністрацією, зберігши при цьому рештки автономного устрою. Намагання запорозької верхівки запровадити у Війську порядки, які-б дозволили йому у буквальному розумінні “вижити” в імперії, відштовхували від неї ті маси козацтва, які стають уособлювачами його традиційних духовних цінностей та хранителями споконвічного козацького способу життя. Все це повною мірою відноситься до запорозького люмпену – “сіроми”, ідеалом та взірцем наслідування для якої радше виступає козак-здобичник XVI–XVII ст., аніж зимівчанин-гречкосій часів Нової Січі. Саме в середовищі сіроми зростають опозиційні настрої, саме тут викристалізуються вони у вигляді різноманітних виявів непокори рішенням російського уряду та січової адміністрації, насамперед бунтів сіроми (1749, 1756, 1768 рр.), у діяльності гайдамацьких здобичницьких ватаг та започаткуванні у відлюдних місцевостях Вольностей куренів, в яких можна жити так, як тобі до вподоби. Можна цілком упевнено констатувати факт існування, впродовж 1750-х – початку 1760-х років потужного запорозького осередку поза межами російського впливу та юрисдикцією Коша. З огляду на відсутність сталого та постійного місця розташування, доречно було б назвати його “рухомим”. Втім територію “кочування” можна окреслити досить чітко – пониззя Південного Бугу (північно-східний Єдисан) у зоні сходження кордонів трьох країн – Російської й Турецької імперій та Річчі Посполитої.

Феномен зони “трьох кордонів” на півдні України залишається взагалі недослідженим, хоча його вплив на спосіб життя населення є очевидним та потребує прискіпливого наукового вивчення. Як приклад наслідування можемо згадати про роботу колективу науковців під проводом академіка Д.Роксандича (Хорватія), який займається студіюванням історії цієї області на Балканському півострові, де сходилися кордони Австрійської імперії, Туреччини та Венеціанської республіки [15, 7-26]. Типологічні паралелі у даному випадку тим більше доречні, оскільки окрім зони сходження кордонів трьох держав, має місце накладення їх на зони зіткнення трьох великих субцивілізацій – православної, ісламської та католицької. Як наслідок, згаданий комплекс чинників призводить до перебування населення даних місцевостей у стані перманентної війни одне з одним, чому сприяють й територіально-географічні особливості регіонів, що дають можливість до необмеженого лавірування на їх оперативному просторі.

Саме на територію у пониззі Південного Бугу, як на місце постійного перебування ватаг запорозьких здобичників, звертали увагу та вказували сучасники ще на початку XVIII ст., як за часів Старої Січі, так і після переходу запорожців під кримську протекцію. Зокрема, у червні 1705 р. російський уповноважений при розмежуванні земель між Очаковом та Січчю О.Українець у своїх донесеннях з р.Грузької зазначав, що по ріках Південному Бугу та Інгулу мешкає велика кількість “запорожцов и иных гулящих людей”, які займалися, головним чином, відгоном худоби та пограбуванням майна у очаківських турок та місцевих

ногайців [3, арк. 31]. Спосіб життя цих здобичницьких ватаг мало змінився й за оleshківського періоду запорозької історії. Так, 3 серпня 1714 р. у листі до очаківського Абди-паші польський гетьман Сенявський скаржився на “*swawolne kupy kozactwa z niemalu szkodu wypadaiuce*” з території Очаківського степу (Єдисану) у Польську Україну [4, арк. 1 зв.]. Вірогідно, подібною ж була ситуація і у другій половині XVII ст.: численний козакуючий елемент у пошуках “хліба козацького” оперував у “трикордонній” зоні, вдало використовуючи її геоландшафтні особливості та специфіку міжнародного статусу.

Після повернення у 1734 р. переважної більшості запорожців під російську протекцію здобичницька, або, за термінологією тогочасної документації, гайдамацька активність дещо уповільнилася. Російсько-турецька війна 1735–1739 рр. також сприяла цьому, оскільки давала можливість “виявити себе” широким масам січової сіроми. Після її завершення та набуття чинності умов Белградського мирного договору, здобичницький елемент на Запорожжі було поставлено у незвичні для нього та досить жорсткі умови. Демаркація державних кордонів між Російською та Турецькою імперіями, впровадження паспортної системи та мережі форпостів, карантинів та митниць практично унеможливили заняття традиційним здобичництвом у такий же спосіб, як і у попередні часи. Ззовні непримирима позиція січової адміністрації по відношенню до гайдамак, яку Кіш мав зайняти під тиском російського уряду, змушувала сіромаху-здобичника шукати нових теренів для стаціонарного перебування. Ними стали слабко заселені та практично неконтрольовані кримською владою північно-східні землі Очаківського степу (Єдисану).

Особливо масовий доплив здобичницького елементу на ці території починається на початку 1750-х років. Причому йде він не тільки з Запорожжя, а й з «Задніпрських місць». Цьому сприяли складні соціальні колізії, що мали місце під час та після виселення українського населення з земель, відведених російським урядом під Нову Сербію. Виселення це набуло рис справжньої депортації та призвело до втрати широкими верствами козацтва та посполитих матеріального добробуту, озлоблення їх проти російської влади та нових поселенців. Традиційно високий, у Задніпрських місцях, відсоток люмпенізованого чоловічого населення, відірваного від свого соціального середовища також сприяв поповненню здобичницьких ватаг [10, 42-109, 111-115].

Впродовж 1753–1755 рр. спостерігається тенденція до заснування тимчасових та стаціонарних поселень по турецький бік кордону. Так, 12 липня 1755 р. командир Новосербського корпусу генерал-майор І.Глебов рапортував до Сенату про отримання ним листів від очаківського паші та буджацького сераскір-султана, які скаржилися на свавілля запорожців-гайдамаків, що стоять таборами на турецькому боці кордону та здійснюють набіги на татарські улуси та околиці Очакова. Тут же давалася локалізація цих таборів – у місцевості *Агирмекали* (ймовірно йдеться про гирло р.Громоклії) та у гирлі

р.Південного Бугу [6, арк. 461-462]. Той факт, що гайдамацькі курені формально знаходилися на турецькому боці кордону, унеможлиблював переслідування їх російськими та польськими військовими командами. А очаківські турки та єдисанські та джамбуїлуцькі ногайці були не в змозі самостійно запобігти гайдамацьким рейдам вглиб їх території [5, арк. 891-892]. Представники російського військового командування також не схильні були брати на себе тягар відповідальності за дії здобичників: 30 липня 1755 р. у своїй відповіді очаківському паши, І.Глебов погоджувався, що це дійсно можуть бути колишні російські підданці, відомі під назвою *аргатів* та *ренджиперів*, що уподобали собі тамтешні пусті місця для мешкання [6, арк. 464].

Однак, попри подібну словесну еквілібристику представники місцевої російської влади почали вживати й реальних заходів до гамування гайдамацької активності по обидва боки кордону. Перш за все було зроблено спробу позбавити громоклійських гайдамаків підтримки з боку запорозького зимівника. Нестача харчів, а часто навіть елементарно пристойних умов проживання гнала їх взимку на обжиті землі Вольностей. Так, 24 грудня 1755 р. генерал-майор Глебов звітував перед Сенатом відносно заходів, здійснених з метою викорінення гайдамацтва серед запорозького населення. У звіті ним вказувалося, що головними посібниками гайдамаків, у зимовий час, звісно ж є більшість володарів зимівників. Якби вони співпрацювали з офіційною владою – гайдамацтво у швидкий час було б викоренено. Але тенденції до співпраці не спостерігається, і навряд чи коли буде. З огляду на це він наказав кошовому, аби військові команди на чолі із “статечними” старшинами обстежили всі зимівники у прикордонних з Туреччиною та Польщею місцевостях з метою виявлення усілякого “непевного” елемента [6, арк. 627-627 зв.].

Подібні заходи мали сенс, оскільки на території Бугогардівської паланки гайдамаки з турецького боку кордону користувалися підтримкою місцевої старшини та володарів зимівників, яка часто-густо сама ж і ініціювала вилазки за “козацьким хлібом”. Серед таких особливо слід назвати гардівського полковника Тарана. Через звинувачення у отриманні частини здобичі від гайдамацької ватаги, що повернулася з Нової Сербії, його на початку 1756 р. було притягнуто до судового слідства [6, арк. 691].

З огляду на напруженість у відносинах із сусідами, додаткових заходів для гамування гайдамацтва було вжито не тільки представниками російського командування, а й вищою місцевою владою на Україні. Вони, знову ж так, стосувалися зимівників. Зокрема, лютим 1756 р. датовано план, складений гетьманом Розумовським та представлений на розгляд Сенату. Згідно нього навесні 1756 р. мав бути проведений загальний перепис зимівників на території Запорозьких Вольностей. Хазяї зимівників мали отримати білети на кожного з мешканців. У разі потреби від'їхати з зимівника кожен мав мати його при собі. Також передбачалася заборона на прийом до зимівників усілякого роду волоцюг: їх треба було під конвоєм етапувати до Січі та далі до попередніх місць мешкання [6, арк. 690].

Взагалі ж то, вже до середини 1750-х запорожці-здобичники настільки твердо опановують слабко заселенні місцевості нижньої течії Південного Бугу, що відбувається певна трансформація уявлень про межі турецького кордону у свідомості ногайців. Вельми цікавими з огляду на це є свідчення ротного квартирмістра Молдавського гусарського полку Гросула, якого влітку 1755 р. було послано від генерал-майора Глебова із листами до буджацького сераскіру. На зворотному шляху йому у супровід було виділено 2 ногайці, які при урочищі Чечаклії, не доїхавши 90 кілометрів до офіційного російсько-турецького кордону, покинули Гросула та повернулися додому. Відмову супроводжувати його далі вони аргументували тим, що їх можуть порубати запорожці-гайдамаки, які замешкують у цих місцях [6, арк. 357-360].

Як видно з подальшого перебігу подій, серед “громоклійців” у цей період були відсутні чітка програма подальших дій та консолідуюча сила у особі вольового лідера, який би міг укріпити та організаційно оформити цю своєрідну “Анти-Січ”. Вже на початку лютого 1756 р. у Січі з'явилося 50 перебіжчиків, які покаялися у своїх провинах. Січова старшина схвально поставилася до такого вияву покори: всіх гайдамаків було вибачено та приведено до повторної присяги під час літургії, що відбулася у січовій Покровській церкві 16 лютого. Після цього їх було відправлено на Громоклію для проголошення амністії від Коша всім тамтешнім козакам [6, арк. 786-787].

Подібне, ліберальне ставлення Коша до гайдамаків має пояснення. Невдоволення січової сіроми примиренською політикою адміністрації Кошу, зокрема, переслідуванням гайдамаків на вимогу російського уряду, загрожувало вилитися у серйозні заворушення, що й сталося у червні 1756 р. Очевидно, певна напруженість відчувалася вже у лютому, а тому старшина вирішила не доводити сірому до кипіння прийняттям жорстких заходів проти гайдамаків. Тим більше, що пошуками “козацького хліба” займалися широкі верстви січовиків. Про розмах гайдамацтва-здобичництва у середовищі січових запорожців може свідчити “Реєстр” складений військовим судом польської Української партії у таборі під м.Роскопицями у вересні 1757 р. та надісланий до російського Сенату. На 7 аркушах цього документу подано прізвища та імена 474 запорожців, з конкретною вказівкою на приналежність до того чи іншого куреня. Відомості, що склали основу цього реєстру було отримано від захоплених на території Річчі Посполитої гайдамаків, під час проведення слідства. У середньому кількість звинувачених у гайдамацтві коливається у межах 10-12 козаків у кожному курені, що складає приблизно 3-6% від загальної кількості членів. В той же час помітна і певна нерівномірність поширення цього соціального явища по куренях: від 1-2 (Уманський та Шкуринський курінь) до 29-33 козаків (Васюринський та Кисляківський) [7, арк. 120-127].

Слід відзначити, що досить часто гайдамацькі напади на польську територію було ініційовано російськими командирами та січовими старшинами, які самі ж і боролися з гайдамаками. Так, навесні 1758 р. сотник Новослобідського козацького полку Табанець, який діяв згідно вказівок командира Новосербського корпусу генерал-майора Хорвата, навербував 80 запорожців-гультаїв, які мали напасти на польські містечка Крути та Криве Озеро. Спонукальним мотивом нападу було бажання останнього помститися тамтешнім командирам за перешкоди у просуванні кільком сотням волохів, що воліли оселитися у Новій Сербії [7, арк. 197]. Присутнім було й, так би мовити, гайдамакування “на замовлення”. Тобто, деякі з січової старшини самі ставали негласними поводитирами гайдамацьких партій, забезпечували їх кіньми та грошима, маючи за це відповідну частку у здобичі [1, арк. 12 зв., 13].

Впродовж 1757–1759 рр. громоклійсько-мигійська вольниця значно зросла у кількості, окріпла організаційно та матеріально. Всього ж станом на літо 1759 р. загальна кількість гайдамаків на островах південніше Гарду-на-Бузі, на кримській території, оцінювалася у 300 козаків (повідомлення сотника слободи Аджамки Новослобідського полку Носа). Згідно тих же свідчень, гайдамакам усіляко потурала старшина Бугогардівської паланки [7, арк. 848-848 зв.].

За таких умов, запорозькі здобичники перетворюються на впливову силу у “трикордонні”. Вони почуваються настільки впевнено, що вже не бояться прикордонної російської та польської варти, влаштовуючи з ними справжні баталії. Так, 13 березня 1760 р. російський роз'їзд виявив у слободі Орлі на гайдамацьку партію з 16 чоловік, яка щойно повернулася з Польщі. Гайдамаки бенкетували у одному з будинків. На пропозицію здатися вони відповіли стріляниною. У результаті перестрілки 2 гайдамаків було вбито, 2 взято у полон, а решта спромоглася прорватися за кордон. 19 березня гайдамаки у кількості 20 чоловік взяли своєрідний реванш – напали на російську команду з 7 драгун та козаків, що патрулювали броди на р.Синюсі. При цьому було вбито 3 та поранено 1 з патрульних. Загинув командир патрулю поручик фон Бой. Подальше розслідування виявило, що у обох випадках сутички російським патрулям протистояли гайдамаки, які у кількості 150 осіб мешкали на Громоклії, з турецького боку кордону. Крім того до 200 гайдамак перебувало на російській території, у верхів'ях Мигійського Ташлику [8, арк. 462-465]. Впродовж 1760 р. гайдамацькими загонами, з числа запорозької сіроми, було здійснено спробу закріпитися набагато північніше від стратегічного трикутника “Росія – Польща – Туреччина”. Зокрема, ще навесні цього року 200 козаків збудували на території лісу Чути дві засіки та жили там

все літо, здійснюючи звідти вилазки у Польщу та навколишні новосербські шанці [8, арк. 540-541].

На вимогу російського військового командування та гетьмана офіційний Кіш був змушений наприкінці серпня 1760 р. організувати справжню військову експедицію проти гайдамаків, які перебували на території Бугогардівської паланки. Кошовий отаман Іван Білицький власною персоною прибув до Гарду-на-Бузі з чималим почтом, до якого входила переважна більшість курінних отаманів. Протягом тижня проводилися облави, внаслідок яких було схоплено близько 40 гайдамаків з числа січової сіроми. За наказом кошового їх пов'язали як ясир і хотіли передати на розправу гетьманському полковнику Часнику, який прибув до Гарду у якості вповноваженого від Розумовського, але цьому спротивилися курінні отамани. Вони порозбирали козаків своїх куренів та відвезли до Січі, де після процедури каяття та присяги їх було відпущено. Подібна ліберальна поведінка січової старшини не залишилася непоміченою представниками російського командування на Півдні. Зокрема, комендант фортеці Св.Єлисавети Толстой впродовж вересня відправив до Сенату та Військової колегії низку донесень, в яких повідомляв про неможливість боротьби з гайдамацтвом силами Коша, оскільки частина старшини схвально ставиться до здобичницької діяльності своїх підлеглих, а керівництво Бугогардівської паланки саме ініціює гайдамацькі вилазки. Як приклад ним було приведено факт, що у той самий час, коли запорозькі експедиціонери ганялися за гайдамаками у околицях Гарду, з Мигії безперешкодно вийшла ватага чисельністю у 160 козаків, яка попрямувала на промисел до Польщі [8, арк. 553-555].

З метою запобігти подальшому зростанню чисельності гайдамаків уряд був змушений збільшувати кількість залог на прикордонних форпостах. Станом на серпень 1760 р. у регіоні постійно перебувало дві команди козаків з Гетьманщини, які спеціально займалися боротьбою з гайдамаками – полкового хорунжого Киселя (937 козаків) та полковника Часника (859 козаків), які патрулювали російсько-турецький та російсько-польський кордон, бродили по річках та лісах Чорний та Чуту [9, арк. 12-15]. Але ж і вони були не в змозі викоренити гайдамацькі ватаги, оскільки ті у разі небезпеки переходили за кордон, а урядові загони не наважувалися їх переслідувати, аби не наражатися на дипломатичні конфлікти.

Таким чином, станом на 1760 р. розрізнені гайдамацькі загони, незважаючи на свою невелику чисельність (загалом не більше 500 осіб), спромоглися опанувати широкі простори нижньої течії Південного Бугу та його приток, як з російського, так і з турецького

боку кордону, та, фактично, перетворилися на “третю силу”, яка вдало протистояла спробам офіційних влад держав “трикутника” взяти ситуацію під контроль. Як і кожного року, настання зимового сезону уповільнило активність гайдамаків у регіоні, але ж весна 1761 р., за всіма оцінками, мала, враховуючи тенденцію попередніх років, піднести цей рух на небувалу височінь. Крім того, можливим було об'єднання розрізнених гайдамацьких куренів та утворення на неконтрольованих турецькою та кримською сторонами територіях північно-східного Єдисану своєрідної “анти-Січі”, як центру різноманітних груп запорозької опозиції.

Занепокоєні розмахом та силою цього угруповання російські, турецькі та польські прикордонні командири, за самої активної участі дипломатичних та військових відомств своїх країн, спланували та здійснили, впродовж літнього сезону 1761 р. серію спільних експедицій, спрямованих проти мигійсько-громоклійських гайдамаків (див. *Додаток 1 та 2*) [2, арк. 1-3]. Подібні цілеспрямовані військові акції досягли своєї мети – гайдамацькі гнізда на території Єдисану було викоренено. Повернення, того ж року, у свої домівки експедиційних загонів з числа військовослужбовців Новосербського корпусу (Новослобідського козацького, Хорватового гусарського та Пандурського полків), які брали участь у Семилітній війні, збільшило кількість сил, задіяних у боротьбі з гайдамаками. З 1761 р. спостерігається втихання активності гайдамацьких ватаг на “трикордонні”. Її прояви 1768 р. якісно різняться від попереднього періоду й зоною діяльності, й її характером.

Таким чином, гайдамацький анклав на території північно-східного Єдисану, виник внаслідок “викиду” з Запорожжя представників традиційної, здобичницької течії козацтва – гайдамаків. Спроби російського уряду уніфікувати всі боки життя та діяльності Запорозького Війська, подібно до інших козацьких військ імперії, призводили до невдоволення січової сіроми. У пошуках території, практично не контрольованої урядами Росії, Туреччини та Польщі, вона у 1750-х роках опановує нижню течію Південного Бугу, перетворивши її на постійне місце своєї дислокації. Станом на початок 1760-х років мигійсько-громоклійська група запорожців практично наблизилася до створення своєрідної “Анти-Січі” – центра опозиційно налаштованих, по відношенню до російської влади та січової адміністрації, груп козацтва. Однак, незначна кількість козаків, відсутність чіткої програми дій та вольового лідера, який би спромігся з'єднати навколо себе всі гайдамацькі ватаги не дали їм змоги ефективно протидіяти спільним російсько-польсько-турецьким каральним експедиціям 1761 р. Наявність тенденції до заснування запорозькою опозицією самостійних від Коша анклавів, у часи Нової Січі, підтверджується біполяризацією запорозького козацтва після 1775 р., яка призвела до утворення двох головних спадкоємців

історичного Запорожжя – Чорноморського Війська та Задунайської Січі, з відповідним домінуванням у них службово-землеробської та ухоронницько-здобичницької традиції.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Російський державний архів давніх актів (РДАДА), ф. 13, оп. 1, спр. 78.
2. РДАДА, ф.20, оп.1 (дод.), спр.20.
3. РДАДА, ф. 89, оп. 1, 1705 р., спр. 8.
4. РДАДА, ф. 89, оп. 4, 1714 р., спр. 5.
5. РДАДА, ф. 248, оп. 113, спр. 1574.
6. РДАДА, ф. 248, оп. 113, спр. 1579.
7. РДАДА, ф. 248, оп. 113, спр. 1591.
8. РДАДА, ф. 248, оп. 113, спр. 1592.
9. Російський державний військово-історичний архів (РДВІА), ф.20, оп.1, спр. 641.
10. Пивовар А.В. Поселення Задніпрських місць до утворення Нової Сербії в документах середини XVIII століття. – К.: “Академперіодика”, 2003.
11. Голобуцький В.О. Запорізька Січ в останні часи свого існування. 1734–1775. – К.: Вид.-во АН УРСР, 1961.
12. Мірчук П. Коліївщина. Гайдамацьке повстання 1768 р. – Нью-Йорк: Наукове товариство ім. Т.Шевченка, 1973.
13. Рябінін-Скляревський О.О. Запорозькі заколоти та керуюча верства Коша XVIII століття // Малинова Г.Л., Сапожников И.В. А.А.Рябинин-Скляревский: материалы к биографии. – О.-К.: Элтон-2 – Одеса, 2000. – С. 83-178.
14. Скальковський А.О. Історія Нової Січі, або останнього Коша Запорозького / Передмова та коментарі Г.К.Швидько. – Дніпропетровськ: “Січ”, 1994.
15. Rocsandic Drago. Microhistory of the Triplex Confinium. – Budapest: CEU (Institute of Southeastern Europe), 1998 // <http://www.ceu.hu/hist/triplex/objectives.htm>

ДОДАТКИ

№ 1

1761 р., квітня 4. – Лист російського резидента у Константинополі кн.О.Одоєвського президентові Військової колегії кн.М.Трубецькому

Милостивый государь мой!

В следствие реляции Вашего Превосходительства от 6 (17) ноября минувшаго 1760 года, я получа от высочайшаго Ея Императорскаго Величества двора повелении о приискании средств, к истреблению скопившихся на степях между Бугом и Днестром гайдамаков, старания мои усугубил, и чинимые от хана по сему делу затруднении опровергнув ясными докозателствы, предложил Порте за наипристойнейший способ, общую со обоих сторон за помянутыми злодеями погоню, как из приложеннаго при сем перевода подробно усмотрите, Отаманское Министерство оный способ апробуя, условилось со мною, чтоб хан крымской сносясь с Киевским обер комендантом генерал майором господином Лопухиным, к оной погоне время назначили, и поляков бы о сем повестили; Чего ради Ваше Превосходительство соблаговолите, кому надлежит, о сем условлении сообщить, // и требовать о посылке указов к находящемуся в Полской Украине начальнику, дабы оный, по получении от хана крымскаго, или от помянутаго Киевскаго обер каменданта Лопухина, уведомления о времени, в которое погоня зделана быть имеет, границы свои толиким числом военных людей прикрыл, чтоб достаточно было, вход тем злодеям воспрепятствовать.

При сем, с сожалением Вашему Превосходительству сообщить имею, что Отаманская Порта на последок, 22 марта, с королем Прусским желаемый им Трактат заключила, по общему мнению якобы простой о дружбе и коммерции на сновании дацкаго, но с подлинностию еще ни кто несведом. Последним подвигом сего Порты поступка было случившееся французской армии несчастье, и что она к Ганау ретироватца принуждена была; которое здесь противною партиєю толь великим представлено, что якобы оная армия чрез всю кампанию в поле показатца невозможен. Заключение помянутаго Трактата, безпрекословно есть великое зло, однако же еще в силах высоких союзников оное отвратить устремлением всех сил в нынешнюю кампанию к приведению прускаго короля в такое состояние, чтоб впредь много вредствовать не мог; не опасаясь Порты, которая в приближающуюся кампанию никакой диверсии в пользу его всемерно зделать не в состоянии.

Из Перы Константинопольской
4 апреля (24 марта) 1761 года

И имею честь быть с отличным почтением,
Милостивый Государь мой,
Вашего Превосходительства
всепокорный и всепослушный слуга
Алексей Одоевской //

РДАДА, ф.20, оп.1 (дод.), спр. 20, арк. 1-1 зв.

№ 2

1761 р., березня 9. – Экстракт з перекладів листів кримського хана Крим-Гірея, відносно боротьби з гайдамаками на Очаківському степу, із коментарями кн.О.Одоевського

Перевод с ответа на выписку последнее полученных Блистательною Портою от Его Светлости Хана Крымского писем, и ею нижеподписавшемуся Ея Императорского Величества Всероссийской статскому советнику и резидующему министру сообщенную.

Учиненное напред сего нижеподписавшимся Блистательной Порте искренне предложение о рекомендовании Его Светлости Хану Крымскому, чтоб с Киевским генералом, и кошевым Атаманом разумелся, и с общаго бы согласия, каждому в своих землях, учинить за Гайдамаками погоню, Его Светлость, как то из писма его усматривается, к вымыслам нижеподписавшагося, дабы в случае, ежелибы несколько Гайдамаков в оной погоне побито было, платеж за кровь требовать, а запорожских бы казаков во всех имеющих ими учиненных быть татарам воровствах, взыгая все на помянутых Гайдамаков, извинять можно было, причитают. Сие Его Светлости гадание ни малейшего основания не имеет: нижеподписавшийся не новый человек, но уже с десять лет в Министерстве при Блистательной Порте, и во все оное время множество дел больших следств, нежели сии, происходило, однакож Блистательной Порте ни малейшей притчины к подозреванию о искренности его предлаганий, ни когда неподал, ибо всегда поступал как честный и о приращении дружбы между высокими дворами ревнительный человек.

Во втором пункте, Его Светлость публице внушает, что будто все претерпеваемые Татарами вреды, от Запорожских Казаков а не от мнимых Гайдамаков происходят; и что сии Российским подданным нималейшаго вреда спричинствовать не могут, и доказывает сие предявливанием множества крепостей (коих в существе нет) да и таким образом,

буттобы одна от другой в великой близости были, но в самом деле все те предявленные Его Светлостию места, села, деревни и рек переправы, на расстояние может быть двух сот часов простираются, следовательно весьма лехко тем гайдамакам между оными пробратца, и вред Российским подданным приключать. //

Примечание Его Светлости о том, что Гайдамаки в тамошних местах Российских Границ, ни собираютца, ни усиливатца не могут, есть наиправдивейшее, и для того они всегда по западную сторону реки Буга у Польских Границ в земле Блистательной Порты собираютца, и потом куда им угодно разезжают, а когда погоня за ними делаетца, то вновь в земли Блистательной Порты к реке Грамоклею по притчине леса, особливоже в Угол находящейся между Границами и устьем реки Буга, укрываютца, где со всякою безопасностию пребывают, потому что российские партии беспокоивать их более не могут, а большая часть Едисанских мурз благосклонность им оказывают, ибо повсягодно немалым числом невольников, коих в Польской Украине и инде крадут их снабдевают; и для сего резона о учинении за ними вдруг погони со всех сторон, согласитца невозможно было, хотя от Российской стороны многократно о том как о единственном способе к истреблению сего злаго собрания и доставлению во всех странах тишины, представливо.

Касательно требования Его Светлости, чтоб я письмо ему дал, что ежели несколько Гайдамаков убито будет, платежа за кровь не потребуетца; На сей пункт я напред сего уже ответственал, что такое письмо дать, ни малейшаго затруднения не зделал бы, потому что Гайдамаков не защищаю, но Его Светлость какое обнадеживание дать может, что все Запорожские Казаки находящиеся при рыбных и звериных ловлях, солинах, да и самые проезжие, за Гайдамаков от Татар почитаемы, и яко такие, убиваемы, не будут. Сверх того сия испрашиваемая Его Светлостию вольность убивать Гайдамаков, взаимною быть должна; А как между ими Волохи и Молдавцы, да и сами Татара, находятца, то когда некоторые из сих в Границах Российской Империи убиты будут, Его Светлость равномерно платежа за кровь взыскивать не может, почему подобное средство, и ведая нрав пограничных народов, подает повод к опасности, что со временем большее зло, нежели нынешнее, доставить может, но по моему слабому мнению, без крайних средств и подвергания болшим хлопотам можно сему непристойству следующим образом пособить, чтоб Его Светлость с Киевским генералом с искреннею дружбою без запальчивости и надменности сношение имел, и согласясь о времени учинения погони в тож самое время каждому в своих землях за теми ворами определил бы добрых людей командирами, и которые бы оным ворами поблажать не в состоянии были; тогда, особливоже когда и поляки равномерно несколько для опорствования оным прибежища, на Границы выведут, те злодеи так // как в клетке найдутца, и лехко истреблены и утрашены быть могут; Платежа ж за кровь всех тех, кои в такой общей посылке убиты будут, безсумненно ни с одной стороны требовано небудет, а которые живьем взяты будут, те для наказания кому принадлежат, поручены быть имеют.

Таким образом средство, без огорчения духов, доставитца, и ежели такая экспедиция дважды или трижды в год с надлежащим усердием и искренностию от обеих сторон зделана будет, тогда Блистательная Порта увидит, колико тамошние край спокойны быть имеют.

Учинено в День. 9й. Марта. 1761го года.

РДАДА, ф.20, оп.1 (дод.), спр.20, арк. 2-2 зв., 3.